

УЛОГАТА НА НАСТАВАТА ПО ИСТОРИЈА ВО ФОРМИРАЊЕТО НА ОПШТЕСТВЕНАТА И НАЦИОНАЛНАТА СВЕСТ НА МЛАДИТЕ ПОКОЛЕНИЈА

Кога станува збор за улогата на наставата по историја во формирањето на општествената и националната свест треба да се тргнува, пред сè, од општествено-економската стварност во епохата на капитализмот, како временска рамка во која настапуваат двете антагонистички класи — капиталистичката и работничката — и се јавуваат националните движења и сообразно на тоа се формираат соодветните општествени, класни односно национални идеологии.

Несомнено е, тоа го констатираше особено Ленин, дека националната идеја за голем дел од европските народи, станува вонредно важна идеја во текот на XIX век, бидејќи тие народи тогаш беа опфатени од процесот на настанувањето на капитализмот. Тогаш, меѓу останатото, се појави и стремез за создавање на одделни држави на тие народи, бидејќи сопствените држави се сметаа и покажуваа како погоден облик за конституирање и егзистирање на народите коишто им овозможуваат пошироко да ги разгрнат нивните творечки сили и потенцијали во областа на стопанството, општествениот живот, националната култура и тн.

Вакви идеи настануваат, главно, по Големата француска буржоаско-демократска револуција од 1789 година. Револуцијата овозможи, меѓу останатото, далеку поголема мобилност на населението. Настапи длабоко социјално раслојување и менување на структурата на населението. Самата буржоаско-демократска револуција, што беше изведена од народните маси, овозможи воспоставување на елементарни буржоаско-демократски права и слободи, коишто ги бараа слободоумните идејни предводници и подготвувачи на револуцијата. Меѓу тие барања беше и правото на народот да биде активен фактор во општеството и во крајна линија народот да се смета како извор и носител на суверенитетот на државата. Сè до Француската револуција во голема мерка важеше принципот на легитимноста на државите при што не се

земаше под внимание националната структура на населението во државите. Многу од нив имаа разнородно население и националниот принцип не беше сметан како важен суштествен елемент за формирање на државите. Жан Жак Русо, којшто во извесна смисла беше идеен предводник на револуцијата, велеше дека за разлика од периодот кога кралот се сметал носител, заповедник на власта во државата, во ново време за носител на власта во државата треба да биде признаван само народот. Жан Жак Русо одеше понатаму во развивањето на својата мисла, заклучувајќи дека обичните луѓе, а не привелегираните слоеви на племството, ја сочинуваат нацијата. Несомнено тоа беше квалитативно нов момент со кој новата епоха удираше печат на натамошниот развиток на националната идеја и сознание.

Меѓутоа и во овој период остануваа како рецидиви на минатото сфаќањата што би можеле условно, да ги крстиме како космополитски сфаќања. Пред сè, еден дел од интелегенцијата застапуваше теза за наднационалност или за анационалност на образованите луѓе. Според таа теза интелектуалците не треба да се сметаат како припадници на одделната нација, туку, како што мнозина самите се нарекувале, припадници на човештвото, на светот. Еден од идејните родоначалници на тие сфаќања Јохан Готфрид Хердер — истакнуваше дека иако народите не се конституирани во држави, сепак тие имаат нешто што претставува нивно заедничко везивно ткиво. Тоа што ги разликува одделните народи и што ги поврзува истите народи, се нивниот јазик, нивното заедничко потекло, што се изразуваат во таканаречениот национален менталитет. И затоа тие што застапуваа такви сфаќања се заложуваа народите да се обединат врз база на јазичното единство, врз база на заедничкото потекло и формираната заедничка свест и психологија.

Хердеровите концепции и тие на други граѓански мислителски послужиле како основа за раѓањето на таканаречениот национален романтизам кај Германците. Во тоа време Германците не беа обединети и државно конституирани. При крајот на XVIII век Германија беше расцепкана на околу 300 мали кнежевства. Бидејќи тогаш, во крајот на XVIII и почетокот на XIX век, не беше можно да се оствари државно обединување, се јави движење за создавање на таканаречен царински сојуз. Постојењето на многубројни државни граници и царински бариери ја отежнуваше не само трговијата и производството туку исто така и комуницирањето. И затоа сè повеќе се јавуваа сфаќања за потребата да се создаде државно единство преку економското и духовното обединување. Таквата држава, од своја страна, се предвидувааше дека понатаму ќе игра позитивна творечка улога за натамошно формирање на националната заедница. И за тоа ваквите сфаќања послужиле подоцна и како подлога за формирањето на таканаречената државна национална идеја.

Хердер и германскиот романтизам укажаа влијание во одредена мерка и во Русија, за појавата и изразувањето на руското словенофилство. Тие идеи најдоа одраз и кај Јужните Словени коишто во својот развојок заостануваа зад развојокот на народите од Средна и Западна Европа. Причините за тоа лежеа во поинаквиот конкретно историски развојок на Балканот. По инвазијата од страна на Турците, Балканот беше откинат од западно европскиот општествено-економски развојок, од оној развојок што доведе до реформацијата и преродбата и до појавата на капитализмот, до раѓање на буржоазијата, до формирање на национални држави и тн.

Интересно е да се одбележи дека националните идеи во одделни периоди и земји добиваа еден агресивен, па дури и ексклузивен карактер, карактер на ограничување, на самозатворање и на исклучување, особено спрема оние коишто не се припадници на сопствениот народ, на сопствената нација. Тоа најмногу дојде до израз кај такви народи кои не успеаја националното конституирање да го постигнат до првата половина на XIX век. Тој агресивен национализам подоцна ќе се изрази, особено во XX век, па и во неодамнешното минато, како груб шовинистички национализам и фашизам.

Друга ситуација настана од 1870 г. па наваму, кога паралелно со таа национална мисла сè повеќе се конституираше и социјалната мисла, под влијание на јакнењето на работничкото движење, под влијание на научниот социјализам на Маркса и Енгелса и подоцна на Ленина. И додека на преминот од XIX во XX век националната мисла и револуционерна социјалистичка мисла беа спротивставувани една на друга, понатаму ќе дојде, всушност, до едно, да го наречеме, дијалектичко проникнување на националната и социјалната револуционерна мисла.

Историјата како свест или како знаење на минатото е една социјална потреба. Како што поединецот со своето паметење го очува всушност својот идентитет и своето паметење и знаењето го ползува како искуство за да се развива, така исто и човешката заедница без историска свест, без сознание за своето битие, за своето минато, не може да ја одржи својата поврзаност и не може понатаму да се развива. Со оглед на тоа, неопходно е историската наука да се заложува за менување и дополнување на историската свест, за сè поголемо уточување на историската свест и нејзиното ползување за менување на општественото битие.

Меѓутоа, историјата треба многу да се пази од историски заблуди. Историските заблуди можат систематски да се шират, да се всадуваат, развиваат, популаризираат и да се злоупотребуваат и тн. Тие пуштаат длабоки корени, многу пати се тенденциозно создавани и ширени за постигање на одредени цели. Една од заблудите, на пример, што и поновиот развојок на науката го утврди, беше заблудата за таканаречената вековна, постојана не-

зависност на Црна Гора. Заблудата се состои во вкоренетото мислење дека Црна Гора и во средновековниот период и во периодот на турското владеење била секогаш самостојна и тн. Без оглед на тоа што во сите тие периоди турската власт не се протегала врз сета Црна Гора, да се тврди дека во соодветните времиња Црна Гора била апсолутно самостојна е секако ненаучно, идеалистичко мислење.

Поарно е во извесни случаи историјата да има поскромни задачи и претензии, би рекол и да задржува извесна доза на релативизам во тврдењата, во заклучоците, отколку да се настојува да се изнесуваат божедни апсолутни вистини, конечни вистини, што не можат да бидат дополнети, изменети и надминати. Многу пати во настојувања да се најдат аргументи за потврда на извесни тези се преувеличуваат работите, а секогаш кога свесно се настојува да се нешто од напред утврди и докажува, се губи врската со фактите и со научната почва. Обично се зема една страна од целокупниот феномен и со нејзиното надувавање се запаѓа, всушност, во метафизичко апсолутизирање, во идеализација, во национален романтизам. Кога е присутен националниот романтизам никогаш не може да се добие објективна слика на историската стварност. Целта на историјата како објективна наука треба да биде постигање токму на таа објективна вистина, независно од лични сфаќања, априористички пристапи и сл.

Меѓутоа, историјата, како и сите други науки, не може да не влијае врз свеста на масите. Таа има класно определување, идејно определување. Во нашето време кога работничката класа игра доминантна улога во општествениот живот и на идеолошкиот фронт, историјата трпи влијание од таа идеологија, па и од самата револуционерна практика. Во оформувањето на историјата и историската свест играат важна улога интересите, сфаќањата и потребите на таа прогресивна општествена сила. Но и наставата по историја може и треба да придонесува за формирање на таа прогресивна демократска општествена и национална свест.

Сериозна опасност постои од непотребно потенцирање на националните моменти, од потенцирање на својствата, достигнуањата и резултатите од историскиот процес на сопствената нација. Исклучивото ориентирање кон проучување само на едно тесно подрачје, пројавувањето интересирање само за еден мал регион или сегмент од историјата исто така води кон парцелизирано сфаќање на историјата. Такво интересирање прети со опасност да го изолира иследувачот и посматрачот, да не може да ги открие, согледа и правилно толкува разните нишки, влијанија и околности што играле важна улога во развитокот на соодветната земја, нација или заедница. Ако ние во нашите истражувања се ограничимо само на Македонија, никогаш не ќе успееме реално, научно, објективно да ја толкуваме или да ја реконструираме

историската стварност, без да ги согледуваме влијанијата од целокупната балканска констелација, без да ги согледуваме влијанијата и од општествено-економските движења и идејните струени на Европа, без да гледаме во еден поширок контекст на историските процеси и настани што се одигрувале. Кога се оди тенденциозно кон парцијално изучување, тогаш се поставуваат и многу ограничени, а често пати и национално-шовинистички барања како, на пример, барања што можат да се поставуваат и се поставуваат за тоа кој повеќе дал во историјата на југословенските народи, кој порано имал сопствена држава, што всушност значат претензии на одредени права за супрематија. Кога со преднамереност се бара да се истакне кој е повеќе заслужен за постигање на одредени резултати, тоа обично води кон национализам, кон деформација на научната историска свест. Таа деформација во областа на националната свест може да се изрази во два основни вида. Од една страна, да го сведеме на политичка терминологија, на унитаристички национализам или, од друга страна, на сепаратистички национализам. Едниот води кон разбивање, кон изолација, другиот води кон наводно претопување, а всушност е маска за прикривање на стремежите за доминација на една нација врз други нации.

Кога е збор и за овие национализми, покрај оваа општа поделба, препорачливо е да се оди кон една поразгранета типологија, односно да се изучуваат корените, изворите на појавите, да се изучуваат специфичностите, околностите кои влијаат за раѓањето на национализмите. Различни се условите и специфичностите коишто влијаат за појава на национализам кај Македонците, за разлика, да речеме, од Албанците, или, ако сакате, кај Словенците, или кај Хрватите, или кај Србите или кај било која друга нација. Не случајно во Словенија се јавија тези за таканаречена национална економија, за заокружување, за затворање во рамките на сопствената република, односно нација. Словенија е најразвиената република во нашата земја и протагонистите на тие сфаќања сметаа дека со таква политика најмногу ќе успеат да добијат, да истргнат за припадниците на бирократско-технократската структура во Словенија. Во минатото, па и денеска, се истакнуваше од страна на српските националисти тезата за Душановото царство, за државните традиции од минатото и врз основа на тоа се бараа оправдувања на одредени права во сегашноста. Протагонистите на национализмот во Хрватска се служеа обилно со тезите за таа таканаречената „тисукљетна култура“. Со научно спроведена типологија ќе може полесно да се определи суштината на секоја таква националистичка идеологија и полесно да се сузбива, полесно да се елиминира од нашето општество како вид на надградба што може деструктивно да влијае врз нашиот развиток и воспитувањето на младите поколенија.

За формирање на општествената и националната свест кај младите генерации наставата по историја има огромно значење и тоа не само како средство за толкување на минатото туку и како средство за објаснување и на сегашнината, бидејќи историјата како голема учителка на животот спомага подобро да се сознаат законите врз основа на кои нашата современост е токму ваква, а не инаква, а воедно да се согледаат и перспективите на идниот развиток.

Кога го велиме ова за проекцијата на иднината, притоа сакаме да укажеме дека таа проекција не треба да се сведува на некакво прагматистичко прогнозирање на иднината, туку такво прогнозирање на иднината што произлегува од резултатите на научното согледување, а со самото тоа и историјата во целина да биде разбирана како едно подлабоко сфаќање на процесот на поврзувањето на сегашнината со иднината, односно и како едно антиципирање на иднината.